

Excepție fac numai trei cuvinte, în care accentul a trecut pe *u* și prin urmare — când nu eră inițial — *áu* a devenit *ăú*. Acestea sânt: *aúd*, *lăút* și *lăútă*. Cel din urmă trebuie eliminat, căci el nu derivă din germ. *Láute*, ci din n.-grec. *λαούτα* (Tiktin). *Lăút* 'spălat' < lat. *lautus* s'a orientat după celelalte participii în *-ut* (*băút* etc.). Rămâne deci *aud*, care e accentuat pe *ú*, ca la noi, și la Megleniți (*ud*, din *aúd*, cu pierderea regulată a lui *a* inițial), pe când Aromânii (*ávd*) și Istroromânii (*ávdu*), care au prefăcut pe *u* în *v*, au păstrat accentuarea originală, neputând mută accentul pe o consonantă.

Mutarea accentului o explică Weigand (*Jahresb.* III 222) astfel: „Kann durch das fragende *auzi* mit steigendem Stimmtone auf *a* veranlasst sein, wodurch *u* etwa eine Quinte höher lag und dann auch zum Akzentträger wurde“. Dacă însă ridicarea vocii ar fi pricina mutării accentului, ne întrebăm de ce nu s'a schimbat accentul în *lauzi*, *adaugi* etc. Cauza cred că e alta. Negățiunea (*nu*) atrage la noi accentul asupra sa: *pót*, *lúcru*, dar *nú pot*, *nú lucr*? Când verbul începe cu *a*, *u* al negățiunii se elidează, dar accentul rămâne pe întâia silabă: *alérg*, *ascúlt*, dar *n'álerga*, *n'ásculta!* (cf. DR. II 766 n.). Precum întrebării negate *n'ásculți?* îi corespunde răspunsul afirmativ *ascúlt*, tot astfel vechiului *n'áuzi?* (în care avem accentuarea etimologică) i s'a răspuns *aúd*, cu mutarea analogică a accentului, care apoi s'a generalizat în toate formele afirmative.

S. Pușcariu.

Notiță.

N. Iorga descrie în vol. XVI, din „Studii și Documente“, p. 17 ș. u, un volumaș miscelaneu scris în a. 1800 la Copăceni de arhidiaconul Venedict. Pasagiul intitulat „Pentru câte vârste are omul...“ reprodus de Iorga (p. 17) este copiat, cu foarte mici schimbări, după Pravila de la Târgoviște (cf. „Cele șapte vârste ale omului“ reproduse de Gaster, *Chrest.* I, p. 164).

BCU Cluj / Central University Library Cluj S. P.

Note la pag. 561 ș. u.

Studiul lui Giuglea din acest anuar va produce de bună seamă o discuție vie, iar unele din etimologiile sale vor fi combătute. Nu e mai puțin adevărat însă că autorul lor, indiferent dacă explicările sale sânt juste în toate amănunțele, sau nu, a

deschis ferestrele camerei noastre de studiu spre orizonturi spre care în deceniile din urmă nu mai eram deprinși să privim. În urmărirea retrospectivă a limbei noastre, noi ne opream de obicei la epoca străromână și la latina-vulgară. Dar chiar în epoca străromână — când contactul între cele patru dialecte de azi există încă, făcând ca limba tuturor Românilor să se desvolte în aceleași direcții — va trebui să distingem o perioadă paleoromână, anterioară primului nostru contact cu Slavii (sec. VI—VII), când în limba strămoșilor noștri se iviseră inovațiile cele mai principale ce o deosebesc de celelalte limbi romanice și când ea suferise înrăuriri grecești, albaneze și vechi-germane. Mai mult decât atât. Vom fi nevoiți de aci încolo să dăm mai multă atențiune epocii anteromane, urmărind elementul autohton din limba noastră. Astfel, afară de sarcina destul de grea a filologului român de a fi, pe lângă romanist, și cunoscător al atâtor limbi ce au influențat în timpuri istorice graiul nostru, se mai adaugă și necesitatea de a face filologie comparată indoeuropeană.

Aceste nouă preocupări vor fi întovărășite, firește, de rătăcirii, dibuiri, și exagerări, până ce, încetul cu încetul, vom avea tot mai multe puncte de sprijin, pentru ca cercetările să fie mai sigure. Cu cât materialul nostru lexical va fi examinat cu mijloace mai multilaterale, cu atâta se va întâmpla mai des ca tocmai în cercetările etimologice, unde partea semantică are rolul principal și deci posibilitățile de interpretare subiectivă sânt mai multe, să avem, ca în filologia franceză bunăoară, pentru același cuvânt mai multe explicații. Farmecul noului nu trebuie însă să ne tulbure vederea clară și să ne facă să părăsim căile mai vechi, numai de plăcerea de a umbla pe drumuri mai puțin bătute.

Scopul acestor rânduri nu este să mi apăr etimologiile proprii față de cele nouă propuse de Giuglea, știind că o etimologie bună se apără de sine, iar una neverosimilă nu câștigă mult, dacă vrei s'o sprijinești ulterior. Studiul lui Giuglea e însă atât de bogat în idei nouă, încât cred că discutarea unora din ele nu poate fi decât de folos.

Verbul nostru a frământa poate deriva, din punct de vedere formal, tot atât de bine din *fermentare* ca și din *fragmentare*. Din punct de vedere semantic însă, mi s'a părut că trebuie să preferim pe *fragmentare*, precum am arătat în *ZRPh.* XXXIII

233—234, citând exemple și din alte limbi. Bănățeanul *a frânturî* „pétrir“¹ întărește și mai mult această etimologie, și a hotărît pe Candrea și Densusianu să o admită în Dicționarul lor etimologic (Nr. 632), deși ei nu cred în trecerea lui *au* proton în *a* și au de obicei rezerve față de etimologiile mele. Giuglea, spre a explica numele *brânzei*, crede că găsește un sprijin mai mult pentru punctul său de plecare („dospirea“) în vechea etimologie *frământă* < *fermentare* (p. 576), admițând trecerea de sens: „amestec făina cu fermentul plămădit de mai nainte“. Dar chiar dacă ideea exprimată de germ. „kneten“ ar fi fost numită după acțiunea aceasta inițială a frământării propriu zise, adecă amestecarea aloțelului dospit cu făina, am ajunge iarăși la „fărâmițirea“ gogoloșilor ce se produc din amestecul plămădelii cu făina. În sprijinul etimologiei mele aduce însă Giuglea însuși argumentele cele mai puternice, când vorbește, mai nainte, despre prepararea brânzei: „această *frământare* [a cașului, cu mânilor, ori pe „răvar“] sau mai bine zis „amestecare“, se face ca să nu rămână bucățele mici nestrivite“ (p. 574) și: „și urda se frământă și se amestecă cu mânilor“ (p. 575).

Precum în diferite limbi există diferiți termeni, după cum materia care se frământă e diferită (d. ex. franc. *pétrir*, despre aluatul de pâne, *corroyer*, despre lut, *écocher*, despre ceară, span. *heñir* despre aluat, *ablandar*, propriu „a muiă“, despre ceară, alături de *amasar* și *sobar* etc.), astfel și la noi, existau odinioară cel puțin doi termeni deosebiți, unul referitor la aluatul de pâne, iar altul la caș, a căror frământare se face în chip diferit: Frământarea cașului consistă din „fărâmițirea“ („fragmentarea“) cu degetele a globulețelor de lapte încheșat, până ce avem o pastă înlădioasă și uniformă; frământarea aluatului de pâne consistă dintr’o îndesare și lovire cu pumnii a aluatului sau din frecarea lui printr’o mișcare rotativă — cam ca la spălătul rufelor — a aluatului luat în pumni. De aceea în cele mai multe limbi avem, pentru frământarea pâinii termeni, care însemnează „a călca“, „a apăsa“ (franc. *pétrir* < *pisturare*, derivat din *pinso*

¹ Chiar verbul nostru *a fărâma* are înțelesul de „frământă“ bunăoară în următorul pasagiu din Biblia lui Șerban Vodă (496/39): Fiii lor adună leamne și părinții lor ard foc și muerile lor *fărâmă* aluat, ca să facă hamoni oștii cerului = *pétrissent* la pâte pour faire des gâteaux; cf. și *mă fărâmă* la inimă, *fărâmătură* de inimă = mă frământă, frământătură (= colici).

„zerstampfen“; lat. *depso* < grec. $\delta\acute{\epsilon}\psi\omega$ „knete“ < „trete“; germ. *kneten* înrudit cu slav. *gnesti* „apăsă“) sau „a lucra (cu mâinile)“ (ital. *maneggiare*, *lavorare* la pasta, franc. *manier*, *travailler* la pâte). Termenul latin *subĭgere* (= sub + agere) „durcharbeiten“ căpătase și el accețiunea de „kneten“ (farinam, lutum inter manus), și s'a păstrat în *soage* al nostru, pe când Sarzii (log. *suighere*, camp. *suežiri*) pleacă de la *subĭcere*, al cărui sens de „unterwerfen“ a devenit „von unten herauf werfen“ (Meyer-Lübke, *REW*. 8368), adică „a scoate aluat de dedesupt (de pe fundul covății) și a-l arunca deasupra“.

Cuvântul *a soage* s'a mai păstrat în partea cea mai mare a Ardealului de la nord de Mureș. Bucătăreasa mea, din apropierea Turzii, numește *sogare*¹ frământarea, lovirea aluatului cu pumnii, (pentru învârtirea lui în mâni ea întrebuițează termenul *frecare*), pe când în alte părți *sogarea* (Viciu, Gl.) sau *soagerea* (Frâncu-Candrea, Moții 105) este formarea pâinii pe cârpător, unde se rotunzește, înainte de a se băga în cuptor². Probabil că odinioară *soage* eră termenul general pentru „den Teig kneten“ la toți Români, pe când *frământă* eră termenul pentru prepararea cașului. De la stână, termenul acesta a pătruns în bucătăria țarancei, înlocuind pe *soage* (mai întâiu, poate, numai spre a arăta acțiunea dinaintea frământatului propriu zis, când se „sfărâmesc“ gogoloșii de plămădeală amestecată cu făină) cu desăvârșire în cele mai multe regiuni românești, sau păstrându-se alături de el și începând să se diferențieze de el ca sens.

Vorbind despre *urdă*, Giuglea crede că cuvântul *urdoare* ar putea fi un derivat din acesta (p. 587). Analogia cu „*Augenbutter*“ este din punct de vedere semantic într'adevăr ademenitoare și am relevat-o și eu în articolul publicat în *Conv. lit.* XXXIX, 303, dar am arătat că din punct de vedere morfologic, un derivat în *-oare* de la substantivul *urdă* e imposibil. În schimb, derivatele lat. în *-or* de la adjectivele în *-ĭdus* (iar acestea de la verbe

¹ Trecerea la conj. I se explică prin orientare după vorbele în *-igare* (*fumegă*, *spumegă* etc.). În unele regiuni se aude și *sugi*, de conj. IV. Forma *soace* (Viciu, Gl.) pare a se datoră contaminării cu „coace“.

² Ceea ce pe aiurea se numește *sovătită* < *sub-vol[u]tare* (CDDE. no. 794). I. Corbu mi comunică din Zagra, : „a *sogi* turta pentru aluat în supă = a o frământa pe masă, după ce s'a făcut odată aluatul în blid și înainte de a se turta cu lemnul“, deci apăsarea puternică, masarea aluatului de scândură, cu podul palmei.

în *-ere*) sânt foarte frecvente, încât tipul reconstruit **horridor* este impecabil ca derivație și are și analogii semantice. Revenirea la etimologia lui Cihac din partea lui Giuglea ar fi fost deci îndreptățită numai dacă el ar fi explicat și derivația cuvântului, asupra căreia eu atrăsesem atenția.

Urdoare ar putea fi un derivat din *urdă*, numai dacă acest cuvânt ar fi el însuși la origine un adjectiv substantivat în *-idus*. Acest lucru nu mi se pare exclus. Una din notele caracteristice la prepararea urdei este, precum a arătat Giuglea, *fierberea*; ital. *ricotta* dovedește că numirea *i* se putea da chiar după această notă. Mă întreb atunci dacă în loc să admitem etimologia grecească propusă de Giuglea, nu este mai probabil ca vorba noastră să continue un **urida* (femininul lui **uridus*) de la *uro*, *-ere* „ard”. Amestecul verbelor care însemnează o expunere la acțiunea focului e cunoscut în toate limbele, încât trecerea de la „ard” la „fierb” nu e grea de admis; chiar ital. *ricotta* nu este „coaptă”, ci „fiartă”, precum germ. „Branntwein” nu e nici el „ars”, ci „fiert”. Derivatul **uridus* a putut avea, pe lângă sensul activ de „arzând” (cf. *fervidus* „fierbinte”) și pe cel pasiv de „fiert”, precum, invers, *apă fiartă* însemnează și „apă fierbinte”.

Foarte greu de stabilit e sensul original al cuvântului *rână* din expresia *stau într'o rână*. Fraza întregă arată poziția omului lungit pe o lature a corpului și cu capul răzimat de palmă, iar cu cotul sprijinit pe jos. Întrebarea este, care e nota ce a dat naștere cuvântului: laturea corpului pe care zaci — cum am crezut eu când am propus etimologia **rena*, din *ren*, care chiar în lat. însemnă „Lende” și tot astfel în limbile romanice (cf. franc. *reins*) — sau cotul pe care-ți sprijinești capul, cum crede Giuglea. Nu prea văd cum s'ar putea clarifica vreodată această chestiune, dacă cuvântul *rână* nu-l vom mai găsi și în altă expresie. Expresia e uzuală în regiunea cărei aparțin eu, iar pentru simțul limbei mele *stau într'o rână* este opus lui *stau pe foale* (*pe burtă*) sau *pe spate*; dacă cineva stă întins pe burtă, cu capul sprijinit pe amândouă coatele, nu se poate zice că *stă în două râne*; de asemenea când ciobanul stă cu capul pe mână și cu cotul sprijinit în bătă, nu se poate zice că *se reazimă într'o rână*. Dacă Giuglea citează exemplul celui ce *stă într'o rână* când șade cu cotul răzimat pe masă, mi se pare că cel ce are poziția

ziția celui ce stă tolănit pe jos. Dar aceste obiecțiuni nu exclud posibilitatea ca, la început, *stau într'o rână* să fi însemnat de fapt „stau răzimat într'un cot“, cum crede Giuglea, precum s'ar putea, invers, ca ideea de „cot“ să fie cu totul accesorie și deci fără importanță pentru originea cuvântului *rână*.

Dacă semanticeste e greu să hotărâști astăzi, care din cele două explicări este cea adevărată — s'ar putea ca nici una din ele să nu fie bună — din punct de vedere formal mi se pare că amândouă sânt acceptabile. Infirmând pe una, în nici un caz cealaltă nu devine mai sigură. Deși nu țin mult la etimologia mea¹ și mi-ar părea chiar bine, pentru concluziile ce se pot scoate din ea, ca cealaltă să poată fi dovedită — nu cred că motivele cu care o combate Giuglea pot fi susținute.

Faptul că *ren* eră masculin, nu e de sigur o piedecă ca să admitem că el a putut formă pluralul ca neutrele; avem doar exemplul clasic al lui **digita* (> *degete*), ca plural al singularului *digitus* și pe *cubitus* alături de *cubitum*, cu pluralul *cubita* (cf. invers *genuchiu* < *genuculum*, cu pluralul *doi genuchi* și cu celalalt singular *un*, în loc de **o genuche* < *genacula*). Giuglea greșeste de sigur când crede că **rena* ar fi trebuit să dea **rină*, iar nu *rână*, comparându-l cu *arena* > *arină* (p. 563 n. 1.). În *Conv. lit.*, XXXIX 314 ș. u. am încercat să arăt că *r* inițial — indiferent de vocala următoare — s'a rostit odinioară vibrat tare la toți Românii, precum dovedesc urme de această rostire până azi și scrieri vechi ca *rrușine* etc. Pe când după *r* medial (din lat. *r* și *l* intervocalic) *e*, *ea* și *i* următor se mențin nealterate (*păreche*, *turturea*, *pierire*, *buric* etc.), după *r* inițial ele se schimbă în *ă*, *a* și *â*, întocmai ca după *rr* latin (*rău* ca *urăsc*, *rabdă* ca *uraște*, *rău* ca *uri*). Adevărat că pentru *ēn* precedat de *r* inițial nu avem nici un alt exemplu latin; dacă e însă să-i căutăm o analogie, aceasta nu o vom găsi la cuvintele cu *ēn* după *r* medial (*arēna* > *arină*), ci la cele cu *rr*. Exemple ca *horrēscō* > *urăsc*, *rīgīdo* > *răbd* față de *rētro* > *îndărăt*, *rēus* > *rău*, arată că *ē* a avut aceeași soartă ca *e* după *r* inițial și după *rr*. De sigur că trecerea lui *en* în *in* e anterioară influenței lui *r* inițial și *rr*, deci **rena* a dat **rină* și apoi *rână*, deodată

¹ Tot astfel nu țin la etimologia *vioară* „violină“ < **vivula*; nu cred însă nici în apropierea ce o face Giuglea (p. 594) cu *vibrare*, care are *i* scurt și deci n'am putea avea rostirea dialectală *vioară*, *žioară*.

cu *rivus* > *râu*, ca *currendo* > *curind* > *curând*, *țarină* > *țărână*. Deși alterarea lui *e*, *ea* și *i* după *r* inițial și după *rr* e un fenomen străromân, pe care-l întâlnim în toate dialectele, el e mai nou decât întâile împrumuturi de la Slavi, căci *ređnъ* a dat *rind* și apoi *rând*, de-odată cu *Rimū* > *Râm*. Metateza în arom. *nire* „rinichiu“ (cf. Capidan, în acest volum p. 760) din *rine* trebuie să se fi întâmplat tocmai în epoca paleoromână când *en* trecuse în *in*, dar *r* încă nu începuse a influența vocalele următoare.

În DR. II, 683 ș. u., tot într'o notă ca cea de acum, am căutat să arăt că noi a trebuit să avem, în unele cuvinte de trei sau mai multe silabe, două rostiri, cea din graiul lento, cu vocala intertonică păstrată, și cea allegro, cu sincoparea ei. Astfel mi se pareă că se poate explica de ce dintre derivatele în *-ulo* și *-ulu*, unele apar sincopate, iar altele nu, și de ce alături de *amb'lare* am putut avea **ambulester*, iar alături de *stab'lum* > *staul* pe *stabulum* > *staur*. Giuglea nu admite etimologie lui *staur* din *stabulum*, deoarece crede că acest cuvânt e de origine grecească (p. 625).

Pot aduce azi și alte dovezi pentru coexistența formelor sincopate alături de cele nesincopate, instructive unele din ele, pentru că explică câteva neregularități fonologice.

Alături de forma *margine*, se aude, mai ales în județele de lângă Dunăre, forma *marne* (Conv. lit. XLIV, I, 38, 205, 209, XLV, 362, Graiul nostru I, 196, 208, Păsculescu, L. P. 53, 308 etc.), în care sincoparea lui *i* ar putea fi străveche, datând dinaintea alterării lui *g* prin vocala palatală următoare, deci *margînem*, > **margne* > **marmne* > *marne*.

Iordan (Dift. 96) a explicat, cred, cu dreptate (cf. DR. I, 394), menținerea lui *e* nemetatezat în *mierlă* prin rostirea trisilabă a lat. *merula* (cf. arom. *Pepe* < *Pepeure*).

Avem și cazul invers. Alături de *tremulo* > *tremur*, trebuie să fi existat și forma sincopată *tremru*, căci numai aceasta explică metafonia (și în același timp pe *b* născut între *m* și *r*) din arom. *treambră*; formele cu *ea* au pătruns apoi și în celelalte persoane: *treambur* (Byhan, Jahresber. III, 5). Dar forma aceasta sincopată nu trebuie confundată, cum face Byhan l. c., cu sincopările din Macedonia centrală de felul lui *lingră* = *lingură*, căci *trëmurę* „tremură“ (apoi și *trëmuru* „tremur“), există și la Istroro-

mâni și dovedește că formele sincopate au trebuit să fie întrebuințate alături de cele nesincopate și în alte regiuni străromâne. Când verbul *mesúr* și-a mutat accentul pe silaba primă, s'a orientat și el după *trēmur*, devenind la Istroromâni *meșurę* „măsură“ (și *meșur* „măsur“). Capidan îmi comunică că la Aromâni se găsește și verbul *mpeatur* „împătur“, deși substantivul e *pétură*, ca și *métură* (acesta și la Istroromâni). Se vede deci că la verbe, unde accentul schimbător făcea și de altfel să alterneze forme sincopate cu nesincopate (cf. *usuc* — *uscăm*, *mânânc* — *mâncăm*), această șovăire de pronunțare s'a păstrat mai mult timp decât la substantivele cu accent fix. Dar această chestiune, pe care a atins-o, fără s'o aprofundeze P. Haas în *Jahresber.* XXI—XXV, p. 38 ș. u. va trebui să mai fie studiată cu toată atenția ce o merită.

Sextil Pușcariu.

Spriijitorul lui Vasile Moga: Gheorghe Bánffy (1747—1822).

Cercetând condicile vechi ale liceului romano-catolic (al Piariștilor) din Cluj, spre a stabili anii de studiu ai lui G. Lazăr la acest liceu, am văzut că aceste condici au să arunce lumină nouă asupra vieții multora dintre reprezentanții de seamă ai Românilor ardeleni¹. În afară de Lazăr care a studiat aici 3 ani gramatică, 1 humanitate, 2 filosofie și 2 drept, tot aici a studiat și cunoscutul lui rival: Vasile Moga (1793—1798) și anume un an de gramatică (*classis grammatices suprema*), 2 de humanitate (*humanitatis classis prima et secunda*) și 2 de filosofie, totdeauna ca eminent.

Această ședere în Cluj a devenit hotărîtoare pentru viața lui Moga, ba chiar acesteia i se datorește și ridicarea lui în scaunul episcopesc. Cât a stat Moga în Cluj a fost coleg de școală cu cei doi conți tineri Bánffy, Iosif și Francisc, care au fost fii ai lui George Bánffy, atotputernicul guvernator al Transilvaniei timp de mai multe decenii (1787—1822).

¹ Impăratul Iosif II, în marea și nobila lui râvnă de a prefăce țările ocărmuite de el, a ordonat la 30 VIII, 1782 să i se înainteze un tablou „de numero adolescentum unamquamque classem frequentantium, de industria professorum doctōni impensa cum fine cuiusvis anni scholastici“. V. ordinele guvernului ardelean privitoare la aceasta din 4 III, 24 VI și 20 XI, 1783, în arhiva liceului. Acestor ordine li se datoresc și condicile cercetate de mine.